

Ali Fuat Başgil (1893-1967)

Aydın, anayasa hukukçusu ve siyaset adamı. Ali Fuat Başgil, 1893 yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinin Sarıcalı Mahallesi'nde dünyaya geldi. Ailesi, Samsun'un varlıklı ve mütedeyyin ailelerinden olan Bölükbaşıoğulları'dır. Ali Fuat Başgil'in deyimiyle babası ehl-i din ve takva Mehmet Şükrü Efendi, şehrin yerlisi ve ileri gelenlerindedir. Annesi Fatma eşi ise Fatma Nüvide Hanım'dır. Ali Fuat Beyin ailesi Soyadı Kanunu çerçevesinde 5 Eylül 1936'da "Başgil" adını aldı. İlköğrenimini Çarşamba'da tamamladıktan sonra ortaöğrenimi tamamlamak için İstanbul'a gitti. Kısa süre sonra I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte ortaöğrenimini yarıda bıraktı.

Başgil, I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesi'nde yedek subay olarak görev yaptı. Savaş sonrasında lise öğrenimini tamamlamak ve üniversite eğitimini de almak için Fransa'ya gitti. 1921'de Paris'te Buffone Lisesini bitirdi. Üniversite eğitimini Grenoble Hukuk Fakültesinde tamamladı. Üniversite sonrası doktora çalışmasını, "Boğazlar Meselesi, Başlangıcı, Gelişimi, Lozan Konferansı'ndaki Çözümü" konusu üzerine yapıp, çalışmasını "Yeni Türk Devletlerinin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal"e ithaf etti. 1929 yılına kadar Fransa'da Paris Siyasi İlimler Okulu ve Edebiyat Fakültesinden diplomalar alması yanında, Lahey Devletler Hukuku Akademisinde kurları tamamladı. 1929 yılında Fransa'da eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye "Hukuk Doktoru" olarak döndü. Başgil, Türkiye'ye döndükten sonra ilk olarak, Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdür Yardımcılığı görevine atandı. 1930'da Ankara Hukuk Mektebinde "Doçent" olarak göreve başladı. 1931'de "Roma Hukuku Profesörü" oldu. 1933 yılı sonuna kadar ise Hukuk Fakültesinde "Roma Hukuku" dersleri yanında Gazi Terbiye Enstitüsünde tarih derslerini verdi. 1933'teki Üniversite Reformu sonrasında kurulan İstanbul Üniversitesi'ne "Teşkilat-ı Esasiyye Hukuku" derslerini vermek için geçiş yaptı. Aynı zamanda Mülkiye Mektebinde de hocalık yaptı. 1937'de İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Müdürlüğü görevine atandı. 1937'de aynı zamanda II. Türk Tarih Kongresi'nde "Türk Milliyetçiliği: Doğuşu, Manası, Gayesi ve Vasıfları" adlı bir tebliği sundu. Diğer yandan aynı yıl Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması sürecinde Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti Komisyonunda Türk heyetinde hukuk müşavirliği görevinde bulunup anayasa çalışmalarına katıldı. Başgil, bu görevi sırasında Hatay Anayasası'nı kaleme alıp Hatay'ın siyasi statüsünün belirlemesinde önemli katkılarda bulundu. Bu görevi sırasında aynı zamanda Cemiyetler Birliği'nde Türkiye'yi temsil etti. 1939 yılında "Ordinaryüs Profesör" unvanını aldı. Türkiye'de ilk kez "İş Hukuku" dersini okuttu. 1938 ve 1942 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi Dekanlığı görevini yaptı. 1942'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Mektebinde kısa süreliğine "Esas Teşkilat Hukuku" derslerini verdi. Bu esnada "Anayasa Hukuku Profesörlüğü"ne ve Mülkiye Mektebi Müdürlüğü'ne ataması yapıldı. 1943 yılında Mülkiye Mektebi Müdürlüğü'nden istifa ederek, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki kürsüsüne dönüş yaptı. İstanbul'a döndükten sonra, Anayasa Hukuku Kürsüsüne ataması yapıldı ve bu görevini emekli olana kadar devam ettirdi.

Başgil, Çok Partili Hayata geçilmesi ile birlikte bu dönem üzerine eleştiriler yapmaya başladı. Eleştirileri özellikle laiklik, anayasa ve seçimler ekseninde şekillendi. Yeni dönemde liberal düşünce ve demokrasi fikirlerini savunan Başgil, 1947'de İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne dayanarak "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti"ni Ahmet Emin Yalman ve diğer arkadaşlarıyla kurdu. Dönemin iktidarı ve anayasa yapısını eleştirilerde bulunsa da siyaset kurumu dışında kalmaya özen gösterdi. Bu çerçevede 1950 seçimleri öncesinde Başgil, Refik Koraltan ve Celal Bayar'ın Demokrat Partiden milletvekili aday olma tekliflerini reddetti. Başgil'e göre siyaset, aile, okul ve kışla dışında kalması gereken olguların başında gelmekteydi. Bu yüzden siyaset dışında kalmayı tercih etti. 1950'li yılların başında özellikle din ve laiklik üzerine yazılar kaleme alıp, laiklik ilkesi Anayasa'ya girme şeklini eleştirdi. 24 Mayıs 1951 tarihinde Nice'de ve

27 Mayıs 1951'de Monaco'da düzenlenen IX. İdari İlimler Kongresi'ne Demokrat Parti Hükûmetini temsil etmesi için Bakanlar Kurulu tarafından görevlendirildi. Demokrat Parti Hükûmeti döneminde siyaset dışında kalmaya özen gösteren Başgil, bu dönemde genel olarak anayasa, demokrasi, laiklik ve liberal düşünce üzerine birçok yazı kaleme aldı. Diğer yanda bu dönemde, DP iktidarına, muhalefete yaklaşımı ve anayasa tadilatı yapması konularında eleştirilerde bulundu.

27 Mayıs 1960'da askerî müdahale yapıldığında Başgil, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görev yapmaktaydı. Askerî müdahale yapılmadan önce, yapılacak müdahalenin engellenmesi için Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmeler yapsa da başarılı olmadı. Başgil, 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri müdahale ve Millî Birlik Komitesinin ilk etapta kardeşkanının dökülmesini engellediğini düşünse de kısa süre sonra partiler arasında tarafsız kalamadığı ve yeni anayasa konularındaki düşünceleri nedeniyle eleştirdi. Fikirleri nedeniyle kendisine karşı yapılan eleştirilere, 10 Ağustos 1960'da *Yeni Sabah* gazetesindeki köşesinde cevap verip, uzun yıllar sürdürdüğü İstanbul Üniversitesindeki görevinden istifa etti. Fakat bu istifa üniversite yönetimi tarafından kabul edilmedi. Başgil, ardından 28 Ekim 1960'da MBK'nin 114 numaralı kararı doğrultusunda 147 öğretim üyesiyle birlikte üniversitedeki görevinden uzaklaştırdı. 147'likler için kısa süre sonra genel af çıksa da Başgil, üniversitedeki görevine bir daha dönmecekti. Dönem üzerine eleştirilerine devam eden Başgil hakkında, Kurucu Meclis aleyhine faaliyette bulunmak ve millî menfaatlere aykırı hareket etmek gerekçesiyle 161. maddeye dayanılarak dava açıldı. Ardından Başgil tutuklanarak Balmumcu'ya gönderildi. 29 Mart 1961'de tahliye edilmesi ardından kısa süre sonra tamamen berat etti. 10 Nisan 1961'de İstanbul Üniversite Rektörlüğüne yaptığı emeklilik başvurusu sonuçlandı ve emekliliğe ayrıldı.

Üniversiteden ayrılmasının ardından Başgil, 15 Ekim 1961'de yapılacak seçimler için Adalet Partisi listesinden Samsun bağımsız adayı oldu ve seçimlerde Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilerek siyasete girdi. Yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçiminde Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi milletvekillerinin teklifi üzerine, Cumhurbaşkanlığı adaylığı beyannamesine 24 Ekim 1961'de imza attı. Cemal Gürsel karşısında herhangi bir aday istemeyen askerî yönetim, Ali Fuat Başgil'e farklı kanallar üzerinden telkinlerde bulunup, Başgil'in adaylığını geri çekmesini istedi. Kısa süre sonra Başgil, Cemal Gürsel karşısındaki Cumhurbaşkanlığı adaylığını uğradığı baskılar nedeniyle geri çekip, Cumhuriyet Senatörlüğünden de istifa etti ve Mart 1962'de Cenevre'ye gitti. 21 Temmuz-10 Eylül 1962 arasındaki tarihte Cenevre'den *Yeni İstanbul* gazetesine yaşadıklarını yazdı. Cenevre'de aynı zamanda Cenevre Üniversitesinde "Türk Tarihi ve Dili Kürsüsü"nde görev yaptı. Bu dönemde anıları ve yaşadıkları ile din, laiklik, Diyanet İşleri ve anayasa gibi konular üzerine yazdı. 1965 yılında yapılacak milletvekili seçimlerinde Adalet Partisinden İstanbul Milletvekili adayı oldu. 1965 Seçimlerinde milletvekili seçilen Başgil, Anayasa Komisyonu başkanlığı yaptı. Milletvekilliği görevini hayatının sonuna kadar sürdürdü. 17 Nisan 1967'de eşi Fatma Nüvide Hanımla oturmakta oldukları Kadıköy Feneryolu Eflatun sokaktaki evinde hayata gözlerini yumdu. Günümüzde bu sokak "Ali Fuat Başgil Sokağı" adını taşımakta olup, Başgil'in kabri ise Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı Çiçekçi Durağı karşısında bulunmaktadır.

Kendisini "ben milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici, muhafazakârim." diyerek açıklayan Ali Fuat Başgil, devlet düzeni ve rejimler içinde özellikle demokrasinin ideal devlet rejimi olduğunu, insanın yaratılışı ve tabiatına en uygun olanın demokrasi olduğunu savunmuştur. Ona göre insanlar, demokrasi içinde kendilerini geliştirme ve kanıtlama fırsatı bulacak ve öyle ki bu ortamda "hürriyet, müsavat ve adalet" gibi üç manevi gıdaya sahip olacaklardır. Bu noktada devlet, ona göre siyasi ve iktisadi olarak adalet ve özgürlüğü sağlamakla görevlidir. Başgil'in sahip olduğu fikirler içinde özellikle laiklik konusundaki düşünceleri öne çıkmıştır. Laiklik, din ve devlet "müstakillliği" olup, modernleşmenin gereği olarak temelde hürriyeti ifade etmektedir. Bu noktada ona göre laiklik modernleşme adına

büyük önem arz etmiştir. Başgil'in genel olarak eserlerine bakıldığında ise çeşitli dergi, gazete ve kitaplarda birçok fikir ve düşünce üzerine yazılar yazdığı görülmektedir. Muhafazakâr ve liberal fikirleriyle öne çıkan Başgil; 1935'te *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, 1944'te *Barış Dünyası dergisi*, 1939, 1941, 1944, 1945 ve 1946 yıllarında *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1948 ve 1949 yılları arasında *Hür Fikirler Mecmuası*, 1952'de *İslam'ın Nuru ve Yeni Büyük Doğu*, 1956'da *Mukayeseli Türk Hukuku*, 1960'da *Türk Ruhı*, 1950'da *Türk Düşüncesi*, 1958 ve 1959'da *İslam*, 1959'da *Dünya*, 1959'da *Türk Yurdu*, 1960'da *Hilal* ve son olarak 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1956 ve 1960 yıllarında *Sebilürreşad* dergilerinde yazmıştır. Bu dergilerde genel olarak hürriyet, demokrasi, Türk anayasaları, seçimleri ve hükümetleri ile fikir hayatı, din, laiklik ve komünizm gibi konuları ele aldı. Başgil'in yazdığı gazeteler ise; 1940, 1941, 1942, 1950, 1951 ve 1956 yıllarında *Son Posta*, 1945 yılında *Tasvir*, 1958, 1963, 1964, 1965 ve 1966 yıllarında *Yeni İstanbul*, 1944, 1945 ve 1960 yıllarında nadir olarak *Cumhuriyet*, 1945, 1946, 1947, 1948, 1948, 1949 ve 1950 yıllarında *Vatan* ve 27 Mayıs 1960 sonrasında *Havadis*, *Son Havadis* ve *Yeni Sabah*'ta yazmıştır. Gazetelerde genel olarak Cumhuriyet ve temel ilkeleri, milli hakimiyet, demokrasi ve iktidarlar, vatandaş hakları ve hürriyetleri, seçim yasaları ve anayasa tahlilleri, din ve laiklik, Avrupa demokrasisi ve parlamentoları, Kurucu Meclis, hürriyetler ve benzeri gibi konuları ele aldı.

Başgil'in yazdığı eserlere bakıldığında; 1938 yılında Türkiye'de "Klasik Ferdi Hak ve Hürriyet Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi" ve Paris'te aynı eseri "La Constitution et le RegimePolitque" adıyla yayımladı. 1939'da İstanbul'da "Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasi Rejim" adlı eserini tamamladı. 1940 yılında "Devletin ve Diğer Amme Hükümü Şahsiyetlerinin Mesuliyeti" adlı eserini yayımladı. 1940'lı yıllarında başında aynı zamanda ders notlarından derlenen "Türk Esas Teşkilatı Hukuk Dersleri I-II" adlı kitabı ve 1944'te aynı şekilde hazırlanan "Hukukun Ana Meselesi ve Müesseseleri" adlı eserlerini yayımlandı. 1947'te demokrasi, anayasa ve hürriyet konularını ele aldığı "Hukukun Ana Meselesi ve Müesseseleri" adlı eserini yayımladı. 1948'te, 1945'te *Tasvir* gazetesinde yayınladığı ve dünya barışının sağlanmasını ve ona karşı olan idareleri ele aldığı "Cihan Sulhu ve İnsan Hakları" adlı broşürünü ve 1948'te ise dil konusuna değinen "Türkçe Meselesi" başlıklı broşürü yayımladı. 1949 yılında yeni neslin ahlak ve terbiyeden yararlanması, manevi yanın öne çıkarılması için telkinler ve tavsiyelerin yer aldığı ve MEB Temel Eserler listesinde yer alan "Gençlerle Baş Başa" adlı eserini yayımladı. 1954 yılında, 1945'te *Yeni Sabah* gazetesinde köşe yazıları olarak yayınlanan ve dinin özerkliği, din ve vicdan hürriyetine ile laiklik konularını ele aldığı "Din ve Laiklik" adlı eserini yayınladı. 1960 yılında Başgil'in 1950 öncesi *Vatan* ve 27 Mayıs 1960 sonrasında *Yeni Sabah* gazetelerinde anayasa, demokrasi ve muhalefet üzerine olan yazıları "İlmin Işığında Günün Meseleleri" adlı eserde toplanarak kitaplaştırılmıştır. Aynı şekilde 1961 yılında, 1950 öncesinde *Vatan* ve *Tasvir* gazeteleri ile *Hür Fikirler Mecmuası* ve 1950 sonrasında *Yeni İstanbul* gazetesinde demokrasi, hürriyet ve vatandaş hakları konularını ele alan yazıları "Demokrasi Yolunda" adlı eserde toplandı. Başgil, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine giden süreç ve o günlerde yaşadıklarını ele alan, 1963 yılında Cenevre'de ilk basımını Fransızca olarak "La Révolution Militaire de 1960 Turquie 'ses Origines'" adıyla yapan ve 1966 yılında da ikinci basımını Türkçe olarak "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri" adıyla yapan eserinin basımını yaptırdı. Diğer yandan Başgil, 21 Temmuz-10 Eylül 1962 tarihleri arasında Cenevre'den *Yeni İstanbul* gazetesine gönderdiği yazılarını, 1962 yılında "Hatıralar" adı ile kitaplaştırdı. Bu eserinde 20 yıllık süre zarfında yaşadıkları ve gördüklerini ele aldı. Son olarak ise 2007 yılında Yağmur Yayınları, Başgil'in çeşitli tarihlerde ele aldığı, demokrasi, sosyalizm, din, din reformu, seçimler ve milliyetçilik gibi konuları içeren yazılarını "Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'den Mektuplar" adıyla kitaplaştırmıştır. Başgil eserlerini genel olarak duru bir Türkçe ile yazmış olmakla birlikte, eğitimini Fransa'da tamamlamış olması nedeniyle Fransızca yayınlar da yapmıştır. Fransızca dışında ise Almanca ve Arapça da bilmektedir.

Başgil diğer yandan, çeşitli dönemlerde uluslararası alanlarda Türkiye'yi temsil etmek için İslami ve diplomatik toplantılara katılmıştır. 1941 ve 1951 yıllarında "Berlin Uluslararası Devletler ve İdari Bilimler Akademisi"nin daveti neticesinde Monaco ve Nice'de yapılan toplantılara iştirak etmiştir. 1956 yılında ise Madrid ve Wiesbaden'de yapılan kongrelere katılmıştır. Başgil aynı zamanda İslami konular ile ilgili 1952 yılında Karaçi'ye ve 1959 yılında Kudüs'e İslam Kongrelerine katılmak için gitmiştir.

Hasan ÖZTÜRK

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı (BCA), 30.18.1.2/125.34.12, 21.05.1951.

Yazılı Eserler

AKYOL, Taha, "Hocam Ali Fuat Başgil" **Hürriyet Gazetesi**, 5 Mayıs 2018, Cumartesi, s. 2.

AŞÇI, Arif, **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil Bibliyografyası**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000.

BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Kubbealtı Neşriyatı, 4. Basım, İstanbul, 2017.

BAŞGİL, Ali Fuat, **Başgil'den Mektuplar**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.

BAŞGİL, Ali Fuat, **Din ve Laiklik**, Kubbealtı Neşriyatı, 12. Basım, İstanbul, 2016.

BAŞGİL, Ali Fuat, "Eserin Mimarı" **Yeni Sabah**, 16 Ağustos 1960, s. 3.

BAŞGİL, Ali Fuat, **Hâtıralar**, Kubbealtı Neşriyatı, 6. Basım, İstanbul, 2016.

BAŞGİL, Ali Fuat, **İlmin Işığında Günün Meseleleri**, Yağmur Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2006.

BAŞGİL, Ali Fuat "İstanbul Üniversitesinin Bazı Gençleriyle Başbaşa," **Yeni Sabah**, 10 Ağustos 1960, s. 3.

BAŞGİL, Ali Fuat, "Laiklik Anayasa'ya Tarif Olarak Girmeli" **Yeni Sabah**, 9 Temmuz 1960, s. 3.

BAŞGİL, Ali Fuat, "Laiklik Meselesi ve Din Hürriyeti" **Serdengeçti**, C.VI, S: 15-16, Mayıs- Haziran 1952, s. 5-6.

BAŞGİL, Ali Fuat "Meslek ve Meşrebim" **Yeni Sabah**, 19 Ağustos 1960, s. 3.

BAŞGİL, Ali Fuat, "Türk Milliyetçiliği - Doğuşu - Manası - Gayesi ve Vasıfları" **İkinci Türk Tarih Kongresi- 20-25 Eylül 1937**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 983-995.

BİRİNCİ, M. Kürşad, **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti**, (Tıpkı Basım), Liberte Yayınları, Ankara, 2018.

BORA, Tanıl, **Cereyanlar**, İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2017.

DEMİR, Şerif, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs - 12 Mart - 12 Eylül)**, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara 2020.

DEMİRCİ, Aliyar, "Ali Fuat Başgil", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce - Liberalizm**, C.VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 282-299.

GÖKALP, Mehmet (haz.), **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil Hayatı - Şahsiyet Mücadeleleri**, Santral Yayınevi, İstanbul, 1963.

HAKLI, Salih Zeki, **Ali Fuat Başgil-Bir Düşünürün Fikir Haritası**, Liberte Yayınları, Ankara, 2018.

KILIÇ, Emrullah, **Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil**, Akçay Yayınları, Ankara, 2012.

Muhafazakâr Düşünce - Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkir: Ali Fuat Başgil, Sayı 52, Kadim Yayınları, Ankara, Aralık 2017.

ÖNDER, Tuncay, "Ali Fuat Başgil" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Muhafazakârlık**, C.V, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004, s. 291-301.

ÖZÇELİK, A. Selçuk, "Ali Fuat Başgil" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın ve Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 128-130.

ÖZTÜRK, Hasan, "Ali Fuat Başgil ve Tarık Zafer Tunaya'nın Laiklik Üzerine Söylemleri" **Atatürk Yolu**, S. 66. Bahar 2020, s. 281-303.

ZAIM, Sabahattin, "Ali Fuat Başgil" **Hayatlarıyla Yol Gösterenler**, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11-26.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-basgil-1893-1967/?pdf=5387> adresinden erişilmiştir